

У1

МВЗ

3-4

ПАНАС МИРНИЙ



Ч І П К А

У1

МбЗ

ПАНАС МИРНИЙ

ЧІПКА



Міська центральна
БІБЛІОТЕКА
для дітей
І. М. АНДРОУВА
м. Запоріжжя.

Видвиництво дитячої літератури „Веселна“
Київ 1970

З цієї книжки, друзі, ви дізнаєтесь, як минали дитячі літа Чіпки — героя роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Цей роман написав в кінці минулого століття видатний український письменник Панас Мирний разом із братом Іваном Біликом. Він розповів у своєму творі про тяжке життя селян за царату, показав, як грабували бідний люд поміщики і царські чиновники. Коли ви підростете, то прочитаєте весь роман, а в цій книжці розповідається, в яких злиднях зростав допитливий і вразливий хлопчик Чіпка, яких знущань зазнав він змалку.

Малюнки Г. ГАВРИЛЕНКА



I

Лежить за селом місцина, на самому белебні, неогороджена, необкопана — так, рівець невеличкий прокопаний та й годі... Іде скотина — нема перепону — через грядки так і чеше; собаки так і гніздяться! — кубла повибивали. Пустир пустирем! Хата осунулась... Стріха місцями повигнивала, покрівля де-где провалилася, вікна побиті: замість шибок — ганчірки світять; ще до того дощ та хуртовина оббила, обшмарувала... І всередині не краще. Стіни чорні, аж цвіллю взялися од води, що дощі поналивали крізь лиху оселю; черевата піч потріскалась, — диміла, куріла; замість лав якісь кривоногі ослінчики — і сісти на них страшно; стіл — ходором ходить; піл — на п'ядь дошка од дошки; Мотря під холод дві дошки спалила, бо не було чим у хаті прокурити... Біднота несказанна, злидні невилазні!

Неодрадне життя Мотрине. Невеселим оком дивилася їй стара мати на ту оселю, на лихий той захист, через який вони стільки горя прийняли, стільки клопоту звідали... Вони б його давно кинули, якби було де притулитися. Та де його при недостачах, при убожестві?!

Що за літо заробить Мотря, те за зиму їй проживуть... коли ще їй ставало! А було так, що ні дрібка солі, ні пилини борошна... Де вже думати про одяжину! Що, дівуючи, придбала Мотря, то все позношувала; саме гноття та рам'я висіло... Як заробить конопель,— то їй добре. Помочить їх, висушить, витіпа; костриця на топливо, волокно на прядиво. Напряде отак літ за двоє, оснує, витче, та їй сорочка є; виб'є — спідницю пошиє, юпку... У вибійчаному і в свято ходила. Другі в плахах та запасках, голови шовковими платками повив'язують, а Мотря з вибійчаної юпки та спідниці не вилазила. Біленькою хусткою зав'яжеться та їй шмарує... Ото буденне їй празникове! А що старе, дране,— позшиває, позаштопує,— матері старе тіло прикриє або дитині — штанці, куцину... Нужда!! На зиму на всіх одна юпка була. Піде кудись Мотря,— сиди, мати, з хлопчиком дома — їй не рипайся! Піти треба матері,— сиди, Мотре... бо їй чоботи одні!

Робота не страшна, як сила є. Мотря день і ніч в роботі та в роботі: літом — на полі, зимою — дома. А Оришка — стара вже,— нездужала, тільки їй того, що доглядає дитини... Як літком немає Мотрі дома,— баба зварить йому їстки, догляне, їй нагодує, їй спати положить, котка співає...

А їй дитина ж то вийшла — на славу! Повновиде, чорняве, головате, розумне... Тільки якесь невеселе, вовчкувате, тихе. Другі діти жваві,— як дзига кру-

титься, на місці не всидить... Скажеш йому: дай те! дай друге! — як стріла пуститься... Чіпка, як його звали, — не такий, ні! Оце, було, Мотря чи Оришка скаже: «Подай, Чіпко, води!», або — ножа, або — веретено... То він і почне: «А де ж воно лежить чи стоїть?» Отак розпитає, повагом устане, повагом піде, підніме й повагом подасть... Мотря за це не любила Чіпки. «Десь Чіпка у нас буде дуже велике ледащо! — жаліється Оришці. — Йому як що робити, то треба за тиждень загадувати, щоб роздумався...» А іноді, було, й буханця уліпить Чіпці в спину, щоб довго «не роздумував»... Тоді Чіпка руки опустить, реве на всю хату... Є, значить, робота бабі! Оришка справді душі не чула в Чіпці: так його любила й жалувала! І цяцьок йому надає, й іграшок яких там — полив'яного півника, свистілочку, а їсти — сама не доїсть — йому залишає...

Як підріс Чіпка — став бігати, то вибіжить, було, з двору на вигін та прямо до дітвори так і чеше. Так же й дітора його не приймає. Зараз почнуть з його глузувати, щипати, а іноді поб'ють й проженуть... Недурно пани своїм родом величаються. На селі теж розпитують — хто якого роду. Тільки те неоднаково, що в городі питають: чим той рід уславився — чи давністю, чи боями, чи послугами? А село знає одну славу — честь. Тим на селі й питають: чи «чесного» роду? А тоді вже й братаються... Чіпка був «виродок»... Як же Чіпку прийняти дітям до іграшки?! Хіба, щоб поглумитися...

— Виродок іде! — кричить, забачивши здалека Чіпку, білоголовий миршавенький хлопчик.

— Запорток! — підхопить другий... — Ходім до його!



Побіжать, оступлять кругом. То це ззаду хто-небудь і скубне Чіпку за чорне волосся. Окрутнеться Чіпка, насупить брови, скривиться, тільки очима світить... Злі Чіпчині очі, та недобрі й діти, що довели до того. Понуро й гостро дивиться на них Чіпка. А ті — за боки беруться зо сміху...

— Ти — Чепіга, а не Чіпка! — крикне хто з середини — і вскубне Чіпку...

— Чого ти скубешся? — з плачем вимовля Чіпка. — Постій, я бабусі скажу — вона тобі дасть!

— Боюсь я твоєї бабусі, — куди ж пак! — одказує хлопець та й знову вскубне.

За ним другий, третій. Повертається Чіпка на всі

боки в крузі, як ведмідь на цепу, а хлопці регочуться та за чуприну смичуть — аж поки не розплачеться Чіпка. Тоді візьмуть та й проженуть його геть.

Іде Чіпка додому, — іде та й плаче.

— Чого ти, Чіпко, плачеш? — стріва Оришка.

Чіпка жаліється, плаче... Бере його Оришка за руку, поведе в хату, почне умовляти:

— Не ходи туди, сину! Не ходи, моя дитино! Бач, які то лихі діти: б'ють тебе, малого, зобижають... Не ходи!..

Утишиться трохи Чіпка, сяде на колінах у баби або приляже головою. Щоб забавити дитину, почне йому баба казочку про рябеньку курочку або про горобця — доброго молодця... Чіпка слухає — й дума: «І чого отой дід з бабою плаче? Чого тая курочка кудкудаче? І чому тій билині зразу не поколихати горобця — доброго молодця?!»

Дуже любив Чіпка казки слухати. В казках його зроду розумна голова знаходила немало роботу. Казка була йому не вигадкою, а билицею. Не раз хлоп'я рівняло казку до життя, а життя до казки — і само собі міркувало, дивувалося... В казці звірі та птиці те саме й так само говорять, як і люди... А так — птиці щебечуть, воли ревуть, собаки гавкають... І ніхто не знає, що вони кажуть... «А добре б — дознатись: що то каже скотина, як іде ревучи з поля додому? Яку пісню співає пташка в лузі?.. І чого — одні пташки так гарно щебечуть, а от горобці — тільки цвірінькають?! І про що то розмовляє травиця між собою, коли, мов жива, шелестить малими листочками?..»

— Чи воли, бабусю, говорять?.. — питає Чіпка в Оришки.

— Бог їх зна, сину... Кажуть би то, що говорять.

— А птиці?

— І птиці говорять...

— Як же вони говорять? Про що вони говорять?..—
допитується.

І розказує баба, як уміє, про все те Чіпці. «Скот, мов, ніколи не реве без нужди... Як вертається додому та реве — то він радіє, що скоро дома буде та спочине... А може, голодний, то поїсть, підживиться. А птиці щебечуть так, як сам господь дав: одній сказав гарно щебетати, а другій — ні. От соловейко — як гарно співає? Він був колись людиною, та став пташкою...» Та й зачне розказувати, як одна мати та прокляла своїх діток,— сина й дочку,— що вбили її мужа-ужа. Синочок каже: «Не вбивай, сестро!» А сестра не послухала — вбила. За те мати й прокляла їх. Синові ж каже: «Лети ти, сину, сірим соловейком та щебечи людям і пізно й раненько: щоб тебе люди слухали — й не наслухались! А ти,— каже,— дочко, стань жалкою кропивою: щоб тебе люди проклинали, щоб тебе з городів викидали!» От син полетів соловейком, а дочка стала кропивою... То-то: як соловейко щебече, то увесь мир його слуха — так гарно! А кропиву завжди виривають, як погане зілля,— щоб і городини не глушило, й людей не жалило!»

Такі казочки бабусині, при самотньому житті, осторонь од товариства, пластом жилися на дитячий розум, гонили в голові думку за думкою, гадку за гадкою... Глибоко западали вони в його гаряче серце, а в душі підіймали хвилю горою — з самого споду до верху... Як рій той, гули в дитячій голівоньці; як завірюха, крутились, вихорились... Од билинки перелітали

— Бог їх зна, сину... Кажуть би то, що говорять.

— А птиці?

— І птиці говорять...

— Як же вони говорять? Про що вони говорять?..— допитується.

І розказує баба, як уміє, про все те Чіпці. «Скот, мов, ніколи не реве без нужди... Як вертається додому та реве — то він радіє, що скоро дома буде та спочине... А може, голодний, то поїсть, підживиться. А птиці щебечуть так, як сам господь дав: одній сказав гарно щебетати, а другій — ні. От соловейко — як гарно співає? Він був колись людиною, та став пташкою...» Та й зачне розказувати, як одна мати та прокляла своїх діток,— сина й дочку,— що вбили її мужа-ужа. Синочок каже: «Не вбивай, сестро!» А сестра не послухала — вбила. За те мати й прокляла їх. Синові ж каже: «Лети ти, сину, сірим соловейком та щебечи людям і пізно й раненько: щоб тебе люди слухали — й не наслухались! А ти,— каже,— дочко, стань жалкою кропивою: щоб тебе люди проклинали, щоб тебе з городів викидали!» От син полетів соловейком, а дочка стала кропивою... То-то: як соловейко щебече, то увесь мир його слуха — так гарно! А кропиву завжди виривають, як погане зілля,— щоб і городини не глушило, й людей не жалило!»

Такі казочки бабусині, при самотньому житті, осторонь од товариства, пластом лежалися на дитячий розум, гонили в голові думку за думкою, гадку за гадкою... Глибоко западали вони в його гаряче серце, а в душі підіймали хвилю горою — з самого споду до верху... Як рій той, гули в дитячій голівоньці; як завірюха, крутились, вихорились... Од билинки перелітали



до птиці; од птиці до скотини; од скотини до чоловіка — поки не засягали всього світа! І здавався він йому увесь живим, балакучим. І скот, і травиця, і навіть каміння — все те мало свій говір, свою мову, тільки вимовляло якось інакше... А колись усе те було — люди, і все балакало однією мовою... А тепер — ніяк і довідатись, що то за розмова!!

Чіпку все зачіпало, все торкало. Він про все баби розпитував. Баба розказувала. Їй любо було одкривати світ його очам, — утішно думати: з якою натоптанною головою виросте її онуча.

Щедрою рукою перекладала баба з своєї старої в молоду Чіпчину голову усе, що заховала її шестидесятилітня пам'ять. А Чіпка не брав — гарбав усе те!

Оце, було, літком, як зайде вже сонце й спуститься вечір на землю, вийде баба з Чіпкою з хати (бо в хаті душно), простеле рядно перед порогом; дожидають Мотрі з роботи. Оришка сяде, а Чіпка — коли сидить, коли лежить... Та отак собі й давай розмовляти... Чіпка більше слухав, — іноді й засне, слухаючи бабиної мови, що, як струмінь, тихо журчала... А іноді й сам розщебечеться... Уже й ніч настала: засвітили зорі, замиготіли, заіскрилися... Задивився Чіпка на небо.

— Що то, бабусю? — указує на зорі.

— То? Зорі.

— Що ж то за зорі?

— То — янголи дивляться! У кожного є свій янгол: то-то він і пильнує за душею, стереже її, щоб, бува, що лихе не спіткало. Ото ж — як зірочка покотиться, — то душа переставиться... Душа переставиться — й зірочка покотиться — щезне...

— І моя там, бабусю, є зірочка? Ї ваша? Ї мамина?

— І твоя є, й моя, й мамина.

— А де ж моя, бабусю? — пита Чіпка, положивши голову на бабині ноги й не спускаючи очей з цілого рою зірок, що, здавалося, ворушилися на темно-синьому небі.

— Бог його знає, сину! Чоловікові туди не досягнути... То боже діло, то він і знає...

— А й бог там?..

— Там, сину...

— А що то за бог, бабусю?

— Бог?.. Бог — батько. Він усе держить на світі: усяку комашину, усяку скотину й усяку людину... Він за всім ходить, до всього додивляється, од злого береже... Ото, як побачить, що сатана вмішується в його святе діло — почина світом каламутити, — то й шле святого Ілію на вогняній колісниці вбити сатану... Ото як Ілія котить, то грім гримить; а як стрільне вогняною стрілою — то блискавка заблище... Отакий-то бог! Він страшний задля злого, а для доброго — й він добрий. Бог — батько... на світі нас держить і хлібом годує...

Загадається Чіпка. І встає перед його очима розгніваний бог, обгорнувшись чорними хмарами... і гукає на Ілію — карати злого!.. Котить Ілія — небо й земля двигтять, як од вітру перина, од його бігу... Ось шкваркнуло... вогняна стріла розпанахує небо... Страх обіймає Чіпку! Надворі зовсім темно; місяця не видно; біліє, миготить Чумацький Шлях через небо; блищать, миготять зорі... Тулиться Чіпка до баби та стиха шепче: «Я, бабусю, буду добрий... я злого не робитиму, то й бог мене не поб'є... А отих дітей, що мене

били та проганяли, — тих бог поб'є, бо вони злі!.. Я буду добрий, бабусю...»

Замовк Чіпка — дух притаїв: думає про Ілію страшного, про бога доброго... Трохи згодом питає баби:

— Ви казали, бабусю, що бог нас хлібом годує?

— Він, дитино, він нас годує...

— А чого ж мама хліб заробляє, — ось досі з роботи нема... Каже, якби не робила, то нічого б було їсти?..

— Дурний ти, хлопче! — каже баба. — Чоловік на те й уродився, щоб робити, а не лежати. То тільки, кажуть, спершу, поки ще люди в раю жили, то нічого не робили, — як святі були... Там, кажуть, було всякої всячини і їсти, й пити! От вони ходили собі та їли... А сатана й заздрих на їх щастя, — та давай підбивати, щоб согрешили... Вони й переступили слово боже... Тоді ото господь вигнав їх з раю огняною різкою — й рай зачинив, і сказав робити самим на себе... Отож з того часу й почали люди робити. А то — нічого не робили, — як святі були!

— І навіщо ті люди согрешили, бабо?.. От би тепер і мама дома була, не плакала б так часто... і хліб би був: коли здумав, їв би!..

— На те божя воля, моя дитино!..

Недурно Чіпка жалкував про хліб: він був у них як розважений... Одними руками що заробиш? Тільки що з голоду не мерли... Сказано — убожество! Раз була чудасія з-за того хліба.

Мотря була на полі. Оришці треба на грядках полоти. Як на те Чіпка розвередувався: їсти та й їсти, бабо! в одну шкуру — «їсти!» Взяла Оришка окраєць хліба, одломила шматочок, дала йому, а останній по-

ложила на столі: «Не бери ж цього,— наказує Чіпці,— бо он дивись: дивиться бозя! Прийде мати, питає: — хто хліб поїв? — то бозя вкаже пальцем, мати й виб'є... Гляди ж не бери!» Та й пішла собі. Сів Чіпка серед хати; дивиться на образ — очей не спускає — їсть. З'їв той шматочок, що баба дала,— ще їсти хочеться! Хліб на столі лежить,— кортить його. Гляне в куток — бозя дивиться! От став він крадькома до хліба руку посилати, а на образ — все дивиться... Посилає руку, не спускає очей — здається йому, що й бозя глядить на його, хоче посваритись пальцем... Він і прийме руку назад... Оце приляже до столу головою (забрався на лаву), знову підкрадається. Гляне на образ — дивиться бозя та й годі! І їсти хочеться, і хліб перед очима,— та бозя дивиться!.. Задумався Чіпка. А це, зразу, як кинеться од столу... Очі горять, губи оддулися... Та до стільця, що баба підставляла під ноги, як пряла. Ухопив стільця, стеребив на лаву, знайшов ножа, зліз на стілець та й повидовбував очі в образа! Тоді взяв — увесь хліб з'їв та й побіг на грядки до баби. «Бабо! Бабо-о!» — гукає. «Чого, Чіпко? Ходи сюди!» — озивається з бур'яну баба. Прибіга Чіпка. «А я, бабо, й той хліб з'їв!» — хвалиться. «Навіщо ж ти, сину, з'їв? А як мати прийде та питає: — хто хліб поїв? — то бозя й скаже...» — «Е... е... бозя, бабо, не бачила... я повиймав очі, щоб не дивилася!..» І байдуже собі, забулося. Коли так, перед різдвом, прийшлося хату білити, образи мити. Зирк Мотря на образ — аж очей немає! Вона так і отетеріла. «Хто це очі повиймав?» — питає в Оришки. «Де?» Глянула — справді без очей... Тоді до Чіпки: «Ти очі повиймав?» Сміється: «Я... Щоб не бачила, як хліб їстиму!» Згадала тоді Оришка,



що їй хвалився Чіпка. Та що? Звісно — дитина: дурне, мале!.. Погримала на його Мотря, налякала, що бозя битиме, коли так буде робити, та й годі.

А були такі часи, що не бозя, а Мотря била Чіпку,— і добре била! Синяки іноді по місяцю не сходили. Не можна сказати, щоб вона не любила Чіпку. Ні. Вона його любила — як кожна мати свою дитину. Чи, не дай боже, занедужає Чіпка,— Мотря сама не своя. Цілу ніч очей не заплющить: сидить над ним, плаче, молиться... «Тільки ж й утіхи й надії! Все-таки виросте своя дитина, стане хоч на старість у помочі... Може,

хоч на старість не прийдеться до кривавого поту робити, терпіти од холоду й голоду та од літньої спеки палючої!..» Така в Мотрі думка. І не досипляє вона ночей, прислухається, як дише її єдина «надія й утіха»... А нехай, здоровий, зробить що Чіпка,— нехай з'їсть лишній шматок хліба чи покачається в калюжі... Лишенько! То не огонь паше, то лице Мотрине; то не іскри сиплються — то її кльони й прокльони та духопелики... Інша мачуха здержує руку над пасинком, а Мотря, розпалившись, не вміла здержувати над рідним сином.

Та не такий же й Чіпка вдався, щоб його можна було бійкою спинити. Спершу-таки боявся матері, а далі — звук уже й до бійки, хоч як вона глибоко іноді в серце впивалася, до живих печінок доходила... Ой, злий же він був тоді! Ой, лютий! Він би зміг,— матері очі видрав або сам собі що заподіяв, якби не баба... А то вона, її тиха мова гасила його лютощі. Як почне, бувало, його умовляти,— та словом, як повивачем, зів'є... За те Чіпка любив бабу; душі не чув у їй. Що баба не скаже, усе послухає. А матері не любив і не слухав... Од бійки то сховається, то втече, а послухати — не послуха. Не раз Мотря з серця гірко плакала...

II

Отак жив Чіпка, ріс, виростав у голоді та у холоді, у злиднях та недостачах. І все сам собі, як палець. Другі до дітей, до гурту, а він знай самотою, самотою... Забереться, було, у бур'яни, нарве квіток, назбира кузьок та й грається ними нишком. А до людей,

до дітвори — ні! Чіпка мав добру пам'ять: з неї ніколи не виходила думка, що він «виродок»; він ніколи не забував бабиної ради. Собі на лихо, рядом з добрими думками, в малому серці ворушилося щось недобре, невпокійне... Розбуджене, воно не давало йому забуватися, ніколи не прощало нікого, коли бачило якусь помилку... І росло лихо в його серці — і виростало до гарячої відплати, котра не знає ні впину, ні заборони... Не було тоді нічого, перед чим би він оступився; яка б страховина перед ним не вставала — не злякати їй його відважного духу, упертої думки, палкого серця... Такому нема на світі нічого такого, чого б він злякався. Ні бог, ні люди не страшні йому... Бог страшний злому, а Чіпка дума, що він добрий, а лихі люди його дратують...

Ось йому минуло дванадцять літ. Восени радиться Мотря з матір'ю:

— Чи не наняти б нам Чіпку хоч на харч служити?

— Я вже й сама думаю, — каже Оришка. — Тільки куди він годний? Якийсь нелюдний, неговіркий, якась туман з його... І з дітьми він не поводить, як другі, — усе самотою, усе собі дома...

— Що ж його на світі робити? — журливо одказує Мотря. — Уже ж всяк баче, як я працюю... Та що моя праця? Силу витратила, здоров'я збавила, а тільки що з голоду не мремо... Якби його наняти, — хоч би менше з'їжі... Все б таки хоч на одежину зосталося!

— Як знаєш, дочко.

Пішла Мотря питати місця. Незабаром і знайшла. Багатий козак Бородай шукав хлопця до скоту. З ним вона й умовилась.

— А збирайся лишень, Чіпко, на завтра в найми, —

каже, вернувшись увечері, Мотря.— Годі вдома сидіти та хліб переводити,— пора й самому заробити!

Чіпка — руками й ногами! Та вже Оришка — давай його умовляти: стала йому вчитувати їх гіркі недостачі та нужди. Послухав Чіпка, пішов. Приняв його Бородай на зиму за харч та одєжу. Вернулась Мотря додому рада та весела.

— А що, дочко? — стріва її Оришка.

— Зоставила... Коли б то шанувався!

— А може, звикне... Дай-то боже! — потіша й молиться Оришка.

Зостався Чіпка в Бородая. Хазяїн коло його спершу миром та ласкою, показує й розказує — як і що, й коли робити... Так же Чіпка нічого й знати не хоче! Хазяїн приказує: «Піди, Чіпко, загороду почисть». А Чіпка піде на тік, забереться в ожеред соломи та й давай з неї то верчики крутити, то хрести вив'язувати...

Раз якось розсердився господар, що не послухав Чіпка,— узяв його та й вибив. Розсердився й Чіпка... та трохи за малим не спалив хазяїна! Як не було в хаті нікого, він поліз у піч, витяг жару в покришку та й виніс у хлівець... Добре, що люди побачили — залили.

Прогнав його Бородай. Пішов додому Чіпка, насупившись, поніс у серці гірке почуття ненависті на долю, що поділила людей на хазяїна й робітника... Мотря плаче, вже не б'є, плаче... Страшно їй, щоб, бува, не позивав Бородай... Оришка вмовляє Чіпку, а Чіпка тільки понуро дивиться, мовчить, мов йому в рот води наливо... Так і зостався дома зимувати.

На весну знову радиться Мотря з матір'ю.

— Наняти б Чіпку?

— То й найми.

Міська центральна
БІБЛІОТЕКА
для дітей
ім. М. АНДРОУВА
м. Запоріжжя.

Знову йде Мотря шукати хазяїна — і знову швидко вишукала. Дід Улас, вівчар, що пас громадську отару, зашукував хлопців у поміч.

Дід Улас — сам панський, ходив у пана Польського за скотом. Отже як став старий, немощний, та ще захорував до того, — так його й витурили з двору, щоб не переводив даремно панського хліба... Ледве виліз Улас за ворота та й загадався... «Куди його?!» До роду — близького нікого, а далекий — у панській роботі... Прийшлося Уласові — хоч під греблю! Та вже громада зжалилась: вибудувала йому землянку в царині та й наставила чабаном.

До його ото став Чіпка підпасачем. І — диво! — згодився відразу... Робота прийшлася йому по душі.

Устане він рано, ще до сонця, набере хліба в торбу, візьме малахай, що дід дав завертати овець, та й іде в царину, до землянки, дожидати, поки збереться отара. Приходить. У діда все ще позапирано. Тільки Лиско лежить коло дверей, простягши передні лапи, положивши на них голову... Дріма ранком.

— Лиско! — гука Чіпка.

Лиско підведе нехотя голову, подивиться на Чіпку — і знову кладе її на ноги, позіхнувши на все горло... Тобто: «Рано, хлопче, ходиш: ще дід спить!»

Сіда Чіпка коло землянки, виймає черствий хліб з торбини, починає снідати. Тим часом люди зганяють овець до царини. І розійдуться вони понад ровами, щипаючи зелену травицю.

Ось приходить і другий підпасач — Грицько, Чупрунів син, хлопчик однакових з Чіпкою літ, та не кращих, видно, й достатків... На йому сорочка чорна-чорна, полотна не знать, да ще й порвана; штаненя-

та — саме гноття висить на очкурі — позасукувані аж за коліна.

Грицько — козачий син, сирота. Після смерті батька та матері (вони під холеру померли обоє одного-таки й року) громада оддала сироту далекій родичці — вдові Вовчисі; а як піднявся хлопець на ноги, то дід узяв його до себе в поміч коло отари.

Сідає й Грицько коло Чіпки, розв'язує свою торбу, виймає з неї сухарі — чорні, як земля, і снідають обидва разом, коли-не-коли перекидаючись словом.

От рипнули двері — показався дід на порозі.

— Уже ви, хлопці, тут?

— Тут.

— А що ж це овець так мало?

— Згонять.

— А ви снідаєте?

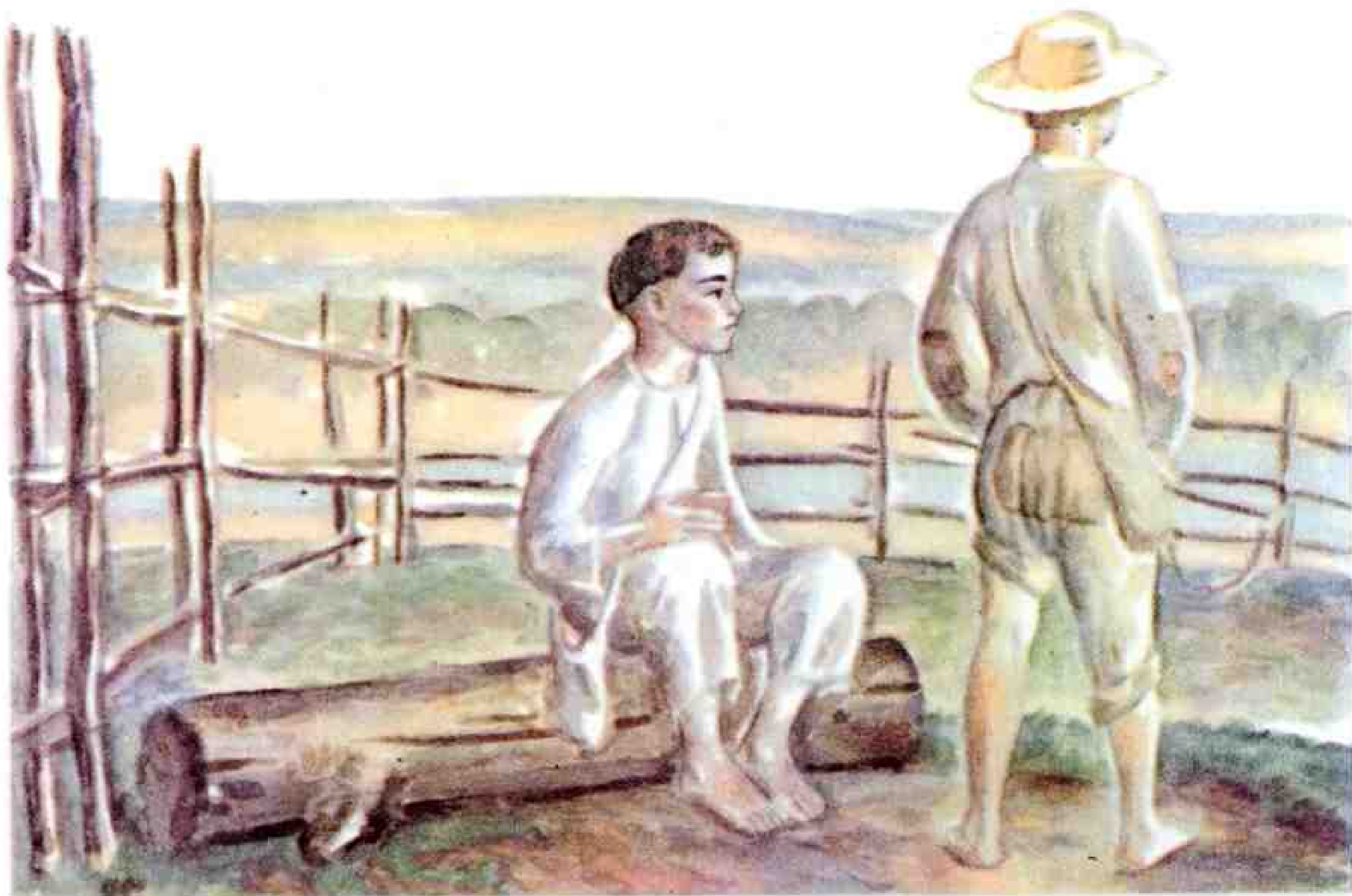
— Снідаємо.

— Ну, снідайте ж, поки овець позгонять. А я тим часом умиюся та зберуся, та й рушимо!

Іде дід у присінки; набира води кухоль — умивається...

Тим часом — світ, як день, тільки сонце щось забарилося... Закрасивши увесь східень палко-рожевим цвітом, воно ще не рушало з-за гори, ще не блиснуло ні одним променем над землею... А земля вже налагодиласть його стріти: зелені трави порозправляли свої





дрібненькі листочки, повмивалися свіжою ранньою росою... Як дівчина, дожидаючи свого милого, умивається й прибирається, тремтить, мов у лихоманці, й палає, наче в огні,— замирає, довго ждучи, й оживає, не терплячи,— так земля дожидає ясного сонця... і міниться, не дождавшись. Повіне тихий вітрець,— потемніє й насупиться її зелений убір; затихне вітрець,— убір заясніє, усміхається...

Уже й овець позгонили, і дід зібрався. Вийшов з землянки. На голові солом'яний бриль; на плечі, на герлизі, висить торба з хлібом та свита — на случай негоди; у руці — малахай.

— А що, хлопці, будемо рушати! — каже дід.

Хлопці підводяться, ховають у торби своє чорнохлібне снідання й біжать згонити овець, що розтек-



лися по всій царині, натщесерце смакуючи росяною травою... От уже й овець позгонили по гурту.

— Агу-у-у... тю-у-у! — гукнув дід. — Треш-тереш-треш!

Свиснув малахай у руці... Одчиняє Чіпка або Грицько ворота в царині — і тихо-помалу, посхилявши униз голови, потягли вівці шляхом у поле... Хлопці по боках, дід ззаду, а Лиско, піднявши свій хвіст і голову вгору, гордо виступає за дідом, мов вірний джура за отаманом.

Отара суне помалу, викрикує — то «бе-е!», то «ме-е!» — кахикає, як зимою старі баби на печах, коли почнуть прядиво м'яти... А курява, як хмара, слідком за вівцями...

— Агу-тю-у-у! — гукнув дід, ляснувши малахаєм.

— А куди, руда? — кричить Грицько на овечку, що одрізнулась од отари й прожогом почесала з шляху до зеленого обніжку. Вівця не слухає Грицькового покрику: біжить швиденько до зеленого моріжку вхопити свіжої травиці та хоч капельку проквасити душу от тієї страшенної пилюги, що до самих печінок добиралася, давила-душила. Грицько бачить, що за рудою й другі повертають з шляху, — пустився підтюпцем, раз по раз вигукуючи «тереш! тереш!» та виляскуючи малахаєм. Блудяги нехотя повернули до гурту.

Сонечко почало з-за гори впливати — грало, всміхалося... Як легенькі блискавочки, забігали по землі його пароси — і кришталем заіскрила роса по зеленій траві... За сонцем усе живло прокинулось. Там коники кричали та сюрчали, як не порозриваються; там перепели хававкали та як у забій били; тут вівці бекають, мекають, кахикають... Легенький вітрець подихає — і скрізь розносить тепло раннього літнього ранку... Хороше так, весело!

Чіпка йде з боку отари, похнюпивши голову... Об чім він думає? Що гадає? Нічого він не думає, не гадає... Він прислухається, що діється у його в серці, в душі... Хоче збагнути — й забуває... все забуває... Йому так гарно, весело; йому так вільно, просторо... Чвала собі помалу. Торбина на плечі, малахай у руці... Байдуже йому!.. Посилає вперед ногу за ногою — не думає: де він, і що він, і як він... Легко трепече його серце; дивні якісь радощі — не то сон, не то дрімота — сповивають його душу...

Догнали отару до становища. Дід свиснув малахаєм — вівці розскочились, розсипались по зеленому полю...

— От тепер, хлопці, спочинемо!

І сідають наші вівчарі втрюх під деревом. Дід виймає шматок хліба та дрібок солі, починає й собі снідати...

Грицько чи присів, чи ні — вже, дивись, — опинився гін за двоє, скочив верхи на барана, трендикає та висвистує...

Чіпка лежить на спині, дивиться в блакитне небо. Небо синє, чисте — ні хмарочки, ні плямочки — глибоке, просторе та широке. Не продивитися його глибини, не досягнути оком до краю! Погляд тоне в тій синій безодні, як у сивому тумані... Тільки думка росте та ширша...

Сонце дедалі все вище та вище підпливало. Перше ж так гарно сяло та гріло, а це вже стало пекти-палити, аж дід прокинувся...

— Ач, як угріло! — обізвався він, підсуваючи свиту під вербу, в холодок. — Ану, ще понюхаємо та заграємо... Хлопці, видно, десь горобців деруть...

Дід понюхав.

— А-а... та й добра ж! — промовив, чхнув — і поліз у торбу за сопілкою.

Вийняв сопілку, послинив дірочку, свиснув раз, удруге — й зачав «Вівчарика». Гучно-гучно загула сопілка на все поле, немов хто заспівав жалібно; аж ось замира, замира, — тільки сопе... А це зразу, немов опік хто, закричало, завищало — та й стихло... вдруге... втретє... і полився тяжкий плач... Сумно зробилося, важко... Отара посхиляла униз голови, немов слухала того плачу тяжкого...

От знову сопілка замовкла.

Трохи перегода тихий регіт крізь сльози стиха

веселив поле; далі — дужче... дужче... сльози сохли... регіт завмирав... понісся веселий, танцюристий козачок...

— То дід гра,— каже Чіпка.— Ходім до його!

— Ходім.

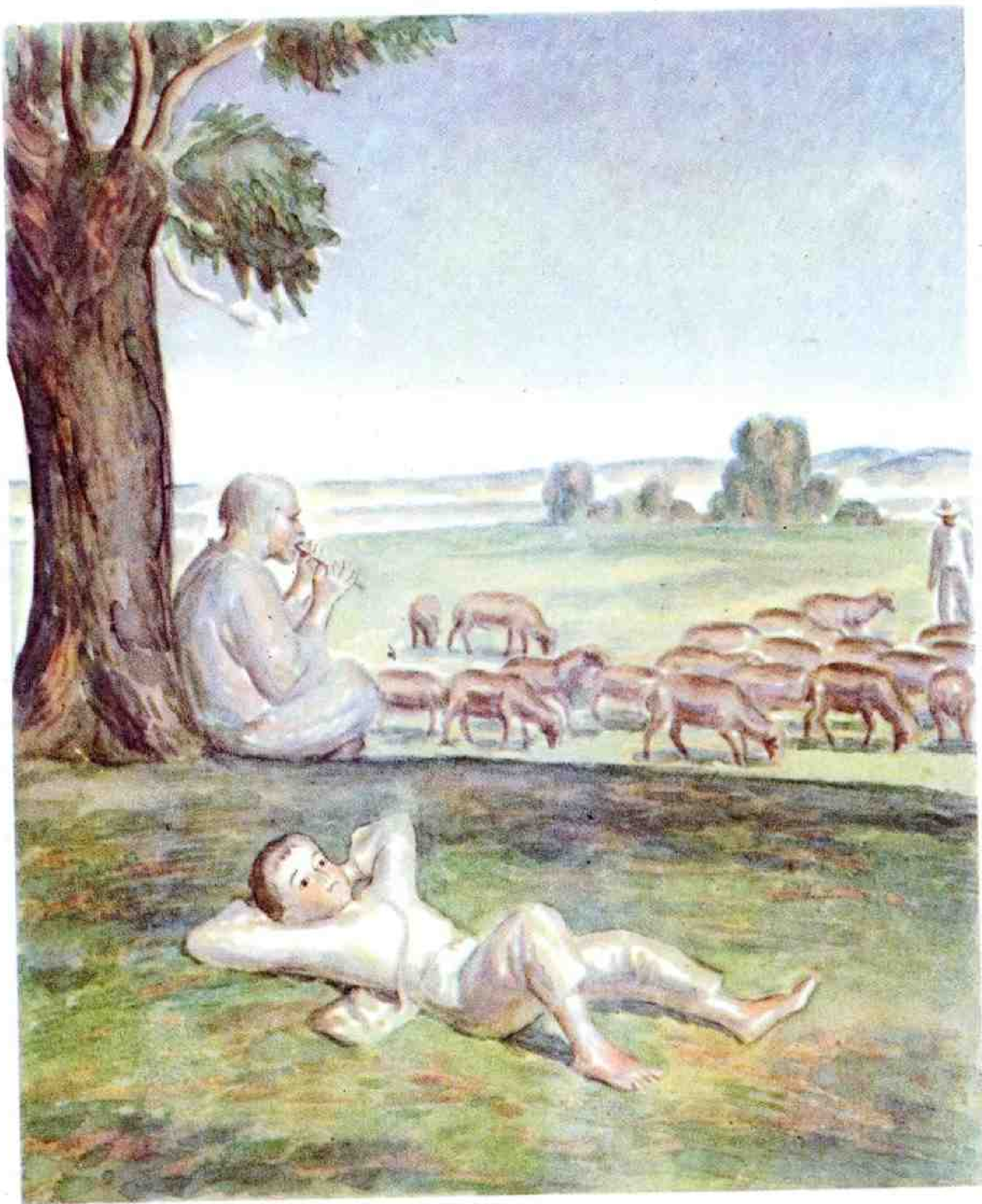
Побігли.

— А мабуть, час, хлопці, й овець напувати! — зустрічає їх дід.

Хлопці зібрали ватагу, погнали до водопою. Тут з ними трохи халепи не сталося. Як гнали отару через луг, де не взявся сірий вовк і потяг нишком ягнятко в діброву... Отара схарапудилась, сипнула вбік — аж Грицька повалила; Лиско майнув за вовком, Чіпка за Лиском. Вовк бачить, що непереливки, покинув ягнятко та драла в ліс... Чіпка з Лиском за ним. Дід почув, що Лиско гавка на вовка, й собі надійшов... Так де ж ти вовка в лісі шукатимеш? Тільки й того, що дід похвалив Чіпку за те, що не побоявся вовка, одбив ягнятко...

Вернулися з водопою. Пообідали сухий хліб з сіллю; дід знову ліг спати; хлопці бігали завертати овець; Чіпка розказував, який йому вовк здався: «здоровий, а легкодухий»; Грицько, не вважаючи на гріх, на барані їздив, щоб тільки дід не бачив... Потім того вони полуднали... Чіпка діда про що-небудь розпитував; дід розказував про всяку всячину, грав на сопілці... Так — аж поки сонце не повертало навзаходи. Тоді дід завжди казав хлопцям: «Пора, хлопці, додому вертати!»

Хлопці збирали овець в отару, гнали до села. Там, у царині, стрівали їх люди, і кожне своїх овець залучало додому. Порозпускавши овець, хлопці вертали по домівках, а дід запирався у землянці до другого ранку.



Добре Чіпці у діда підпасачем. Робота неважка, саме припала йому до вподоби — по його літах і по його душі. Та не те, щоб і без користі. Дід брав за літо по п'ятаку од вівці! Шага давав на Чіпку та Грицька, та ще хліба мішків з п'ять, та ягнят двоє або троє на рік. Чого ще? На харч він собі заробляв, гроші йшли на одержу, ягнята — на прибуток.

— Слава тобі господи, що ти зглянувся на наше безталання! — дякує Мотря богові. — А я вже не думала, щоб з його вийшли люди...

— Став розуму доходити, — одказує Оришка, — сам побачив, що треба робити... І мені, старій, довелося його хліба з'їсти... спасибі богу!

Отак радіють та богові не надякуються, що хоч трохи втекли од тих важких злиднів, нужди, горя... І в хаті в них стало чепурніше, ясніше; і хліб не такий чорний та сухий; і каша до борщу не вряди-годи; а часом і сир на вареники... І одержа, хоч про свято, була як у людей; та й у будень не висіло та не бовталосся старе гноття... І зокола хата обмазана, хоч рудою глиною, та все ж рівненько: зверху полатана — не світить гнилою, дірявою оселею; з-за хати хлівець визирає, льох чорніє... Уже завелась свиня з поросятком і овечат десяток. Уже під паску є своє поросятко й своє ягнятко, і паска — біла... Достатків більше, й достатки кращі.

А тут ще, після смерті якогось бездітного далекого Мотриноного родича, зосталося їм днів* на десять поля...

* Д е н ь — міра площі, приблизно 7 тис. кв. м.

Після судів та пересудів,— після двох мішків пшениці та двох овечок-ярок, що Мотря подарувала волосному писареві,— одсудили Мотрі землю громадою...

— Не журись, Чіпко,— каже, радіючи, Мотря.— Тепер буде своє жито, й своя пшениця, і просо, й ячмінь, і гречка... Одберу місцину, картоплі насаджую,— на зиму буде!.. Ік різдву загодуємо свиню... Сало продамо, м'ясо посолимо, ковбаси начинимо... Буде з нас! Хай тепер наші вороги сміються, нехай цураються, минають!..

Аж помолодшала Мотря, весела стала.

Чи все ж то такі щасливі та ясні дні колихали Чіпку? Чи все ж то одні удачі та радощі складали його молоду силу, котра так і пробивалася з-під його гострого погляду, смілого поступу?..

Ой ні! Життя — що стерняста нива: не пройдеш, ноги не вколовши.

Першою такою колючкою в Чіпчинім житті була смерть бабина. Йому тоді тільки що сповнилось п'ятнадцять літ. Баба вже була стара-стара, як молоко, біла, як сухар, суха. Уже й літом з хати не вилазила, хіба у палючий день вийде, було, з хати, сяде на призьбі, складе свої сухі сині руки на колінах і гріється проти сонця. А восени все жаліється та жаліється Мотрі:

— Отже, дочко, щось мені погано... Так погано, так погано! Чую, наче в мене всередині щось застигає; руками й ногами зовсім не володію, не знаю, чи й є вони в мене... Мабуть, це вже моя за мною приходить...

Так казала Оришка звечора, а до світа — й богу душу оддала.

Лежить баба на столі в хаті. Хрест у руках, свічка в головах... Та ж баба — тільки очі заплющила, рот

зціпила... Прийшов піп, дяк, зійшлися люди, взяли бабу, однесли на кладовище, опустили в яму, загребли... Мотря плаче. Чіпка не плаче. Йому тільки чогось страшно, жалко... «Нема баби...— думає він.— Умерла баба... не буде більше баби... Смерть узяла бабусю... люта смерть... А що ж то за смерть?.. Хто знає?..»

Темна мара встала в Чіпчиній думці, як страшидло яке, холодне, непривітне... Говори, дивись — а тут... зуби зціпило, язик одібрало, очі заклепило... Кидають у землю — темнота непривітна, німота непробудна, нерозгаданий холод та морок! Ось і черв'як плазує — холодний та слизький, аж напинається, аж звивається, поспішаючи до тіла...

«Ух!.. гидко... страшно!..» Чіпка здригнув. «І від кого се? — запитувала його злякана думка.— Кажуть, від бога?.. Смерть від бога?.. Темна німота... черви... все від бога??! Господи боже! Невже це треба?.. І для лихого його багато, а то ж для доброго? А баба така добра була, до всіх добра... І так каратися?.. Чи для всіх воно однаково?.. Де ж тоді правда?.. Ой ні, ні! Тут щось та не так,— тут щось друге, інше...»

Задумався, загадався Чіпка... Зробився—аж страшний, помарнів, похнюпився, дивиться якось чудно... Зведе оце на тебе очі — і нічого не бачить; клич його — не чує... Аж занепав. Уночі схопиться,— одягається, озувається.

— Чіпко! Куди ти? — пита здивована мати.

— Га-а?

— Куди ти?

— Баба кличе... піду до баби...

— Та господь з тобою! Баби немає — умерла...

— А що ж ото?.. Слухайте!..— Та й наставить



ухо,— слухає...— О-о-о-о! «Чіпка!.. Чі-п-ко!..» Чуєте?..
Зараз, зараз, бабусю... я зараз!

Хапається, чоботи набуває, рядом напинається...

— Господь з тобою! Куди ти? — хрестить і пере-
йма його Мотря.

Почне його умовляти; роздягає його, роззуває...
То він трохи й утишиться, сяде на лаві.

— Ляж, сину.

Чіпка поворухнеться, посунеться трохи — сидить.
Трохи згодом затіпалась його постать, схилилася голо-
ва на груди, почулися важкі заводи плачу...

— Чого ти, сину, плачеш?

Мовчить Чіпка, плаче.

Напала його пропасниця. На велику силу одходила
його Мотря. Оже хоч він одужав, а з літами убирався
в силу,— та вже ніколи не теряв свого сумного погля-
ду, понурого виду. Бабина смерть загадала йому

загадку, котру він ніяк не міг розгадати... Він все хмурнішав та хмурнішав...

Не встигло одно гаразд забути — друга приключка приключилася, котра обізвалась на всім останнім житті Чіпчинім.

Чіпці минуло сімнадцять літ. Того самого року віковічні кріпацькі кайдани розбилися... Стояла рання весняна пора надворі. Рано-рано схопилося сонце, ви-граючи та висвічуючи червоним світлом...

— Е-е, щось дуже рано прокинулось сонце, — каже дід Улас, дивлячись на небо, — коли б ще дощу не було!..

Коли так: не встигли вони отари й за верству од села одігнати, як почали хмари з усіх боків стягатися та й заслали, замазали небо... Незабаром воно й розплакалось... Зарядив дощ — дрібний-дрібний та густий, мов крізь сито... Спершу вівці наче зраділи — розкотилися по толоці, щипаючи попаски низеньку, приземну травицю; а далі — як став дощ допикати — збилися до купи, посхиляли голови між ноги та так цілий день і простояли. Гнати додому ніяк не можна: що з ними дома робити? А дощ — одно пере, одно пере... Не залишилося на наших вівчарах ні рубця сухого, а він і не думає переставати.

Посідали вони всі три під вербою. Сидять — пережидують дощ. Лиско й собі звився коло них бубликом. Сумні усі.

— Так оце, діду, й вам воля прийшла? — питає Чіпка діда, щоб хоч словом розважитись.

— Кому воля, а кому неволя! — сумно одмовля дід.

— Як саме?

— Так... Багато казати, а трохи слухати!.. Ще ми

мало робили, ще з нас мало сліз та крові точили... хай ще два роки поточать!.. Ох, боже, боже! Коли твій суд правий настане?..

— Та вам же все рівно, діду: ви давно вже вільні,— примовивсь Грицько.

— Вільні?.. Були вільні, поки волі не було... Ох!.. Робив, доки силу витратив та зуба в роті не стало... Тоді й з двору — геть на виступці! Не переводь даремно панського хліба!.. Спасибі, люди добрі зглянулись, а то б прийшлося тинятися, пропадати, як собаці під тином, Христа ради руку простягати... А от тепер знову завадило: плати десять карбованців на рік!.. За віщо?.. З чого?.. Ти, кажуть, громадську отару пасеш,— рублів з півсотні виробляєш... Яких? Де? Я — старець, нищий... Спасибі, люди змилосердились... Так — ні! І те їм оддай... а сам з голоду пропади... Прокляті! І суду на вас немає, й права!..— гірко закінчив дід.

У Чіпки аж мороз подрав по спині: він ніколи не чув такого дідового голосу... Думка його закаламутилась, завихорила; кров прилила в голову; він мовчав, боявся словом перервати дідове горе... Він сам не знав такого, а почував з дідової мови, що воно тяжке-тяжке...

Хвилин з десять мовчали, наче води понабирали в рот. На душі важко, на серці сумно —



аж мов нудно... Так буває тоді, як серцем чуєш якесь лихо, а назвати його не вмієш. Хвилини тоді здаються за часи, часи — за дні, дні — за роки... Черв'як швидше плазує, ніж такі хвилини... І хочеться вперед заглянути, подивитись, що з того буде, і страх обіймає, аж волосся на голові підіймається, серце каменіє...

Дід знову забалакав, наче сам до себе: «Ще мало людей забили, на той світ позагонили? Ще мало у мандрах пропало, мов їх земля прогинула?.. А з живих — трохи юшки поповарили?! Так ще й до старця... Що ж з мене візьмеш? Я людям служу, громаді служу — за хліб, за спасибі... от що! Ну, беріть знову в двір, лежати та даремно хліб їстиму, та й годі... Беріть!.. Легко сказати — беріть! А степ?.. А вівці?.. Я привик до цього, як до рідного... Прощайте?! Щоб ви з своєю силою попрощалися! Вівця для мене — все одно, що людина: і їсть, і п'є, і боліє... тільки не скаже нічого, не вимовить!.. Хіба я не бачу, хіба я не знаю, як їм оцей дощ дозволя?.. Мені він не так дозволя; я вже стара собака, натерпівся всього... А он — ягня? Зігнулося, тремтить, змерзло... Бачу, бачу... Я б тебе коло свого серця обігрів, як дитину... Та не обігрію! Ворог наш бере мене од вас, щоб замучити... Йому ще трохи... Ще, бач... ще...»

Дід не зміг далі говорити... Дві гарячі сльози вискотилось з його старих жовтих очей і розлилося по карбованому старістю та негодами виду.

Грицько сидів, рота роззявивши, — сам не знав, що йому казати...

Чіпка пильно дивився на діда — очей не спускав... Лице аж пополотніло; поза спиною мурав'я лазила; верхню губу мишка тіпала, а очі сухі-сухі — горіли, налиті сльозами пополам з кров'ю.

— Хто? Хто?! — затиноючись, скрикнув він. — Хто одбере в нас діда?.. Ми діда не дамо, поки нас не вкладе!

Дід глянув і стрівся очима з палкими Чіпчиними.

— Пан одніме, Чіпко!.. Він одбере, мій сину!.. У двір піду — старого недовгого віку коротати в неволі... покину вас... Усе покину: степ, овець... Лиска-сердегу...

— Не одбере він... ні! Хай тільки одбере... Я йому такого пущу півня!!! — грізно каже Чіпка.

Дід аж не стямився.

— Що ти кажеш, сину? Чи ти маєш бога в животі, а царя в голові? Схаменись! Його спалиш, а через його й другі погорять... Йому ж тільки шкоди наробиш, він собі швидко знов вибудується; а то — убогі погорять, що, може, тільки й щастя, що свій захист є... Оханись, господь з тобою!

Ще сумніше, ще важче стало. Дощ, як із відра, линув. Кожен поворухнувся й на самі очі насовував кобеняка. Лиско ближче підсунувся до діда; ліг у самих його ніг. Дід мотнув головою:

— А той же батько! Як дві каплі води... — промовив уголос.

— Хто? — поспитав Грицько.

— Отой! — дід указав на Чіпку.

— Хіба ви знали батька? — пита понуро Чіпка.

— Чому ж не знати, коли ми з одного двору.

— Хіба мій батько панський був? Адже він — москаль! — каже, здивувавшись, Чіпка.

— То що, що москаль... Хіба москалі родяться москалями?.. Тобі ще, видно, ніхто не розказував за його...

— Ні.

— Ото ж то й є! Люди ще й досі не забули...

— А що ж там? — пита Чіпка, настороживши уха й не зводячи очей з діда.

— Гм... бач! — Дід вийняв луб'яну табатирку, понюхав табаки.

— Розкажіть, діду! — пристає Чіпка.

— Добре. Коли ніхто не розказував, то я тобі розкажу... Давня то річ, — зачав дід. — Мені було тоді літ з двадцять, як привели твого батька в горниці лакеєм до панича... Розказували, що твоїй бабі старий пан хотів ласку зробити та взяв та й приставив до свого сина твого батька... Він був собі якийсь малий, пудракуватий, болізнний... та шкідливий такий, як кіт! За паничем ходить — не ходить, слухать — не слуха. Панич якось його чи вскубнув, чи вщипнув... А той як виважить руку, як удере його з усього маху по пиці... так паненяті носа й розтовк! Прибігла на крик пані; увійшов сам пан... «На стайню його!..» — Узяли його лакеї на стайню та так оджарили, що ні лягти, ні сісти... Тоді йому вже нікому було й пожалітися: батько у винниці в казані скипів, — упав якось у казан, а мати з холери вмерла... Ото, як одшкварили його, — то вже він ніколи не бився, — тільки пустився на хитрощі. Усе дурить панича та видурює з рук усячину... аж поки його й за це не вибили! Як провчили, він хотів утопитись, та люди не допустили... А пан знову вибив, щоб не топив кріпацької душі, бо за неї треба подушне платити! Так він ото, як мандрував Шамрай, — таки з двору кучер, — то й він за ним потяг аж у Донщину. Тамечки виріс, оженився й оселився... Та лихий його попутав провідати про Хруща, козачого сина, що одних з ним літ поплентався на Дін до дядь-

ків,— та там би то, кажуть, і вмер... Та не так про Хруща, як про рідну сторону... Як згадає її, здається, зараз би таки знявся та й полетів, коли б не неволя... А тут, як на те, підскочив Хрущ. От він роздобув десь Хрущів пашпорт та покинув жінку, дітей і оселю — приплівся сюди. Його прийняли в козачу громаду. Хрущ та й Хрущ! Козак вільний... А може, він думав худобу Хрущеву посісти, та добрі люди до його ще по шматках рознесли. Так він став у службу, заробив грошей, купив хату та й одружився з твоєю матір'ю. Літ зо двоє, може, пожив,— та й знову потяг на Дін до першої жінки. Отам його й злапали! Привели сюди... суди та пересуди... Хто він такий? Що це він зробив?.. Та, кажуть, наш-таки шепнув комусь там: спровадьте, мов, його, куди знаєте, мені його не треба! Так до його дуже не чіплялись, а в перший прийом і завдали в москалі... Бач! Он він який москаль! Знаєш тепер?!

Чіпка слухав, слухав та й голову схилив на груди, слухаючи... Незчувся, коли й вечоріти стало... Дід удвох з Грицьком і отару заняли.

— Ану, рушай! Додому час! — гукнув дід з шляху.

Чіпка глянув на діда, підвівсь й поплентався стороною, позад отари, немов п'яний, наче учадів... Голову на груди звів, очі в землю потупив... Нічого не чув, не бачив... Не



знав, коли й у село прийшов, як і додому достався...
Очумався уже в хаті...

— Так отакий мій батько був, мамо?

— Який?

Чіпка почав розказувати.

— Такий же...

— Чому ж ви мені давно цього не казали?

— То що б було, сину?

Замовк Чіпка. Щось думав...

— Нічого...— нешвидко вже одмовив та й знову замовк.

Сумно стало в хаті, як у льоху... Чіпка сидів на лаві, ноги звів, голову спустив трохи не до колін... Якби його так намалювати,— сказали б: то не чоловік сидить, то — сам сум! Мотря, дивлячись на його та згадавши давнє, тихо плакала...

— Ні! Недобре зробив батько,— глухо якомсь, з протягом, почав Чіпка...— Ні... не гаразд!.. Чому він їх не вирізав, не випалив?..

— Кого, сину?

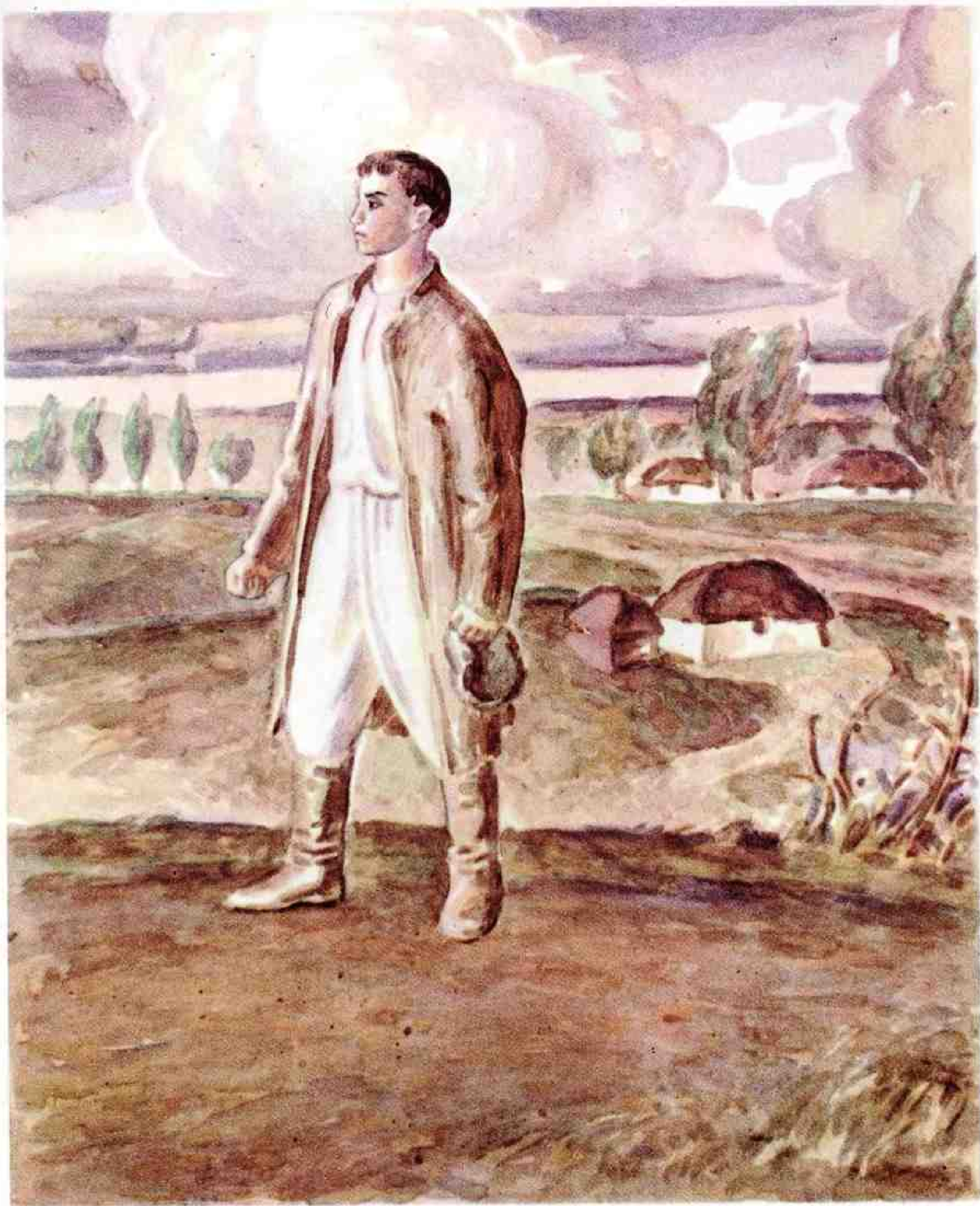
— Панів! — одказав твердо Чіпка.

— Що це ти, сину, кажеш? Хай їм господь за те оддячить, а не люди!

Чіпка мовчав. Мотря перехрестилась та й знову заплакала. Тихо носився той плач по хаті під темний вечір; тихо слався по долівці, по стелі, по білих стінах та давив, як обценьками, серце і в матері, і в сина.

Він сидів зажурений, німий, як стіна. В його думці, перед його очима носився чорним вороном батько...

«Бідний мій тату! — думав він.— Не знав ти долі від самого малку — може, аж до смерті... Ганяла вона



тебе з одного краю світа на другий, од панського двору до Дону, од Дону до прийому... Де ж тепер ти? Що тепер з тобою?.. Чи тліє під землею твоє наболіле тіло? Чи порвала його московська нагайка на шмаття? Чи пронизала тебе вража куля у бої?.. І загребли твої кості з кінськими кістками в одну домовину, в одну високу могилу?! І нікому вона не скаже, не повіда, що під нею лежить твоя мучена душа без одплати... А може, тебе доля занесла куди в далеку чужину, на інший край світу, ти думаєш-гадаєш, не досипляючи ночей, про матір: як вона тут, бідолашна, повертається, що з нею виробляють люди... Ой боже наш, боже! Ти — всесвітній царю: ти все бачиш, все знаєш... ти один наглядаєш над землею і маєш волю над нею... Чому ж ти не скараєш злого — хай не карає доброго?! Чому ти не вдариш на злочинця своїм гнівом праведним?.. Ні... ти мовчиш... мовчиш, як глупа ніч. До тебе не доходить плач наш... наші сльози... Їх заступили од тебе вороги наші... Ти не скараєш їх... ні?!..»

Знемігся Чіпка. Як колода, повалився на лаву та тільки стогнав. Силу його під'їхала важка, несподівана туга; думки помутилися, куйовдилися у голові без порядку, як завірюха зимою... Не пам'ятав він, що думав, не почував, як тяжко стогнав...

— Чого ти стогнеш, сину? — питає журливо Мотря.

Мовчить Чіпка.

— Чи ти нездужаєш?

Мовчить.

— Ти спиш, сину?

Мовчить.

Дощ давно вже перестав; хмари розійшлися; вплив

ясний місяць, заглядав у вікна, а на долівці й по стінах розмальовував чудні якісь виводи-узори. Мотря тихенько підвелась, підійшла крадькома до лави, де спав Чіпка, заглядає в його бліде лице. Очі йому від знемоги закрилися, зуби зціплені, вид — страшний, грізний. У матері аж серце боляче перевернулося од того виду страшного...

— Хай тебе криє мати божа від усього лихого, — шепче вона. — Спи, сину, може, переспеш.

Та, прокинувши на полу ряднину, лягла й сама хоч задрімати.

Тепер Чіпку не напала пропасниця, тільки помарнів на виду трохи. Зате сум обняв його голову. Такий сум та журба, що аж дивно: як-таки такий молодий парубок, та такий сумний.

Сяк-так добув Чіпка підпасачем до осені. Восени почали з діда правити гроші. Дід не дав, бо десяти карбованців не було, а п'яти не прийняли. Потягли діда, як до різниці вола, до пана Польського в двір... На Чіпку налягла ще гірша журба, ще міцніше сповивав його смуток... То, було, хоч з дідом одведе душу, розважиться, а тепер — діда нема... і в двір не пускають!



Для молодшого шкільного віку

Панас Мирний

ЧИПКА

Отривки из романа

«Разве ревут волю, когда ясли полны?»

(На украинском языке)

Редактор Л. В. Мациенко. Художній редактор
Г. Ф. Мороз. Технічний редактор В. І. Дмухал.
Коректори Л. Н. Фесенко, Т. О. Крижна.
Здано на виробництво 5. V. 1969 р. Підписано до друку
31. XII. 1969 р. Формат 84×108¹/₁₆. Фіз. друк. арк. 2,5.
Умовн. друк. арк. 4,2. Обл. вид. арк. 1,91. Папір офсет-
ний № 1. Тираж 100 000. Зам. № 863. Ціна 14 коп.
Видавництво «Веселля». Київ, Кірова, 34.
Друковфсетна фабрика «Атлас». Комітету по друк. при
Раді Міністрів УРСР. Львів, Зелена, 20.

Міська центральна
БІБЛІОТЕКА
для дітей
ім. М. АНДРОШОВА
м. Запоріжжя.

1187082

Проверено
1971 г.

14 коп.

